

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.1.37>

ВІДНОВНЕ ПРАВОСУДДЯ: СВІТОВІ МОДЕЛІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Оржинська Ельвіра Ігорівна,

orcid.org/0000-0001-6189-3103

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

Предместніков Олег Гарійович,

orcid.org/0000-0001-8196-647X

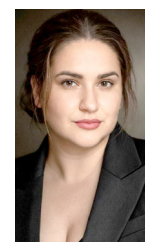
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

Устюжанінова Ольга Тарасівна,

orcid.org/0000-0001-8962-372X

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

В Україні активно впроваджується така форма справедливості, як відновне правосуддя для неповнолітніх, яка відмінна від традиційної каральної практики вирішення кримінальних правопорушень. Хоч наразі це і Пілотний проект, але як показує, проаналізована в дослідженні світова практика, він має великі перспективи щодо відображення, в подальшому, в кримінальному процесуальному законодавстві країни. Тому, в дослідженні аналізуються світові практики застосування відновного правосуддя щодо неповнолітніх, з зосередженням уваги на внутрішню філософію таких практик.

Зокрема у роботі розглянуто суть та філософію наступних моделей відновного правосуддя, зокрема: 1) програми примирення потерпілих і правопорушників (відомі також як «медіація», «посередництво», «конференції жертв і правопорушників») (на прикладі Франції, Польщі та Греції); 2) кола правосуддя – програми, в основі яких лежать традиції північноамериканських індіанців (на прикладі Канади); 3) сімейних конференцій (на прикладі Нової Зеландії); 4) практики країн Сходу (на прикладі Китаю та системи Bang-jiao).

Осмислюючи філософію вищенаведених моделей відновного правосуддя відмічається, що для української каральної практики вирішення кримінальних правопорушень та загалом системи пенітенціарної служби розширення дії Пілотного проекту на всю територію України є значним кроком вперед для гуманізації кримінального права з подальшим переосмислення ролі пенітенціарних установ.

Загалом, дослідники підсумовують, що пенітенціарна система України має бути переосмислена з вектором на популяризацію центрів, які б сприяли соціальній адаптації правопорушників. Така адаптація повинна здійснюватися у тісній співпраці пенітенціарної служби з громадськими організаціями та/або закладами загальної освіти та представниками громадами в цілому. Українська система відновного правосуддя потребує центрів (у вигляді симбіозу громадської організації з пенітенціарною службою та/або представником громади, та/або представниками психологічних служб закладів шкільної освіти), які б були орієнтовані

на розвиток життєвих навичок правопорушника його навчання, допомоги у працевлаштуванні тощо. Щоб правопорушники відчували психологічну підтримку (можливо навіть через релігійні організації) і сили продовжувати життя в гармонії з суспільством.

Ключові слова: відновне правосуддя, медіація, кола правосуддя, сімейних конференцій, Bang-jiao.

Orzhynska Elvira, Predmestnikov Oleh, Ustiuzhaninova Olha. Restorative justice: global models and prospects for implementation in Ukraine regarding minors

In Ukraine, actively begun to introduce such a form of justice as restorative justice for minors, which differs from the traditional criminal practice of resolving criminal offenses. Although this is currently a Pilot Project, as shown by the analysis of research on world practice, it has great prospects for further reflection in the criminal procedural legislation of the country. Therefore, the study analyzes world practices of applying restorative justice to minors, focusing on the internal philosophy of such practices.

In particular, the paper examines the essence and philosophy of the following restorative justice models, including: 1) victim-offender reconciliation programs (also known as «mediation», «intermediation», «victim-offender conferences») (using the examples of France, Poland and Greece); 2) circles of justice – programs based on the traditions of North American Indians (as in Canada); 3) family conferences (as in New Zealand); 4) practices of Eastern countries (as in China and the Bang-jiao system).

Understanding the philosophy of the above models of restorative justice, it is noted that for the Ukrainian penal practice of resolving criminal offenses and the penitentiary system in general, the expansion of the Pilot Project to the entire territory of Ukraine is a significant step forward for the humanization of criminal law with further rethinking of the role of penitentiary institutions.

In general, the researchers conclude that the penitentiary system of Ukraine should be rethought with a focus on popularizing centers that would promote the social adaptation of offenders. Such adaptation should be carried out in close cooperation between the penitentiary service, public organizations and/or general education institutions, and representatives of communities as a whole. The Ukrainian restorative justice system needs centers (in the form of a symbiosis of a public organization with the penitentiary service and/or a community representative, and/or representatives of psychological services of school education institutions) that would be focused on developing the offender's life skills, their education, assistance in employment, etc. So that offenders feel psychological support (possibly even through religious organizations) and the strength to continue living in harmony with society.

Key words: restorative justice, mediation, circles of justice, family conferences, Bang-jiao.

Актуальність теми. Сучасний етап реформування кримінальної юстиції в Україні характеризується поступовим відходом від традиційної каральної парадигми на користь відновних підходів, особливо у сфері правосуддя щодо неповнолітніх. Ключовим етапом цього процесу стало впровадження Пілотного проекту «Програма відновного правосуддя для неповнолітніх», розширення якого на всю територію України у 2024 році (згідно з Наказом № 2176/5/501/176) заклало фундамент для нової форми справедливості. Проте, попри позитивну динаміку, на практиці відновне правосуддя часто звужується до формального процесу примирення сторін або відшкодування матеріальної шкоди, залишаючи поза увагою

глибинні трансформаційні та соціально-адаптаційні аспекти.

Стан дослідження проблеми. Питання відновного правосуддя та медіації досліджували такі вчені, як Н. Крестовська, В. Литвяк, Н. Петренко, І. Светлічний та інші. Більшість наукових праць зосереджена на процесуальних аспектах медіації, тоді як філософське розуміння відновного правосуддя як глобального руху, що змінює спосіб мислення про справедливість для жертви, правопорушника та суспільства, залишається недостатньо висвітленим.

Метою статті є комплексне дослідження філософії та практичного досвіду застосування провідних світових моделей відновного правосуддя для формування

цілісної української моделі, яка б поєднувала юридичні гарантії з ефективною соціальною реінтеграцією неповнолітніх.

З введенням в дію Порядку реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя для неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» (наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176) [14] (далі – Пілотний проект) по всій території України активно впроваджується форма справедливості, яка бере свої корені від давніх форм справедливості та правосуддя у світі, і яка відмінна від традиційної каральної практики вирішення кримінальних правопорушень. Треба відмітити, що пілотний проект «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» (наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10) [13] діяла з 2019 по 2023 роки на базі системи безоплатної правничої допомоги лише в шести областях. І лише після позитивної практики реалізації пілотного проекту він був введений в дію по всій території України.

Перш ніж Пілотний проект «розвивається» у зміни до діючих кримінальних, процесуальних кодексів України, наукова спільнота повинна запропонувати законодавцю найкращі світові практики.

Аналіз останніх досліджень присвячених тематиці відновного правосуддя, свідчить, що більшість науковців пов'язують відновне правосуддя з процесом медіації в його загальному розумінні (значенні). Тобто, як процес примирення, досягнення консенсусу щодо відшкодування шкоди потерпілого з обвинуваченим за участі медіатора. І лише поодинокі дослідники зосереджують свою увагу на тому, що відновлювальне правосуддя є більш глобальним та глибинним рухом, який є абсолютно іншим способом мислення про категорії справедливості не лише для жертви але і для правопорушника та суспільства в цілому.

Тому у дослідженні ми хочемо зосередити увагу на філософію, практику

застосування сучасних моделей відновного правосуддя різними країнами та правовими системами. Що є дуже важливим для формування власне української моделі відновного правосуддя.

Як вже зазначалось поняття відновного правосуддя треба розуміти не лише процес примирення потерпілого з обвинуваченим за участі медіатора але і розуміти його більш філософськи, глибинно з акцентом не лише на потерпілого (інтереси якого розглядаються як другорядні, тому що на першому місці стоїть потреба покарати винуватця), а й на правопорушника (щоб змінити його світогляд для подальшої переоцінки дій, які він вчинив).

За для розуміння глибини філософської концепції відновного правосуддя необхідно дослідити форми альтернатив традиційним (каральним) практикам кримінального судочинства. Перші згадки про застосування процедури відновного правосуддя, в більш сучасному вигляді, датовані 1970 – 1980 роками, які утворилися в процесі застосування різноманітних практик критики та альтернатив до традиційного кримінального правосуддя в Австралії, Канаді, Новій Зеландії та США. Існує тенденція об'єднувати практики (процес) застосування відновного правосуддя в єдиний концепт. Однак, насправді, різні типи практик альтернативного правосуддя були розроблені в різних контекстах в різних країнах з різних причин, при цьому поділяючи не стільки єдину філософію чи навіть знання про інші нові практики, скільки спільну зосередженість на потребах жертв, потребах відповідальності правопорушників та відшкодування збитків, а також залучення громади до процесу кримінального правосуддя [3, с. 2].

Умовно практики відновного правосуддя можна розділити на кілька моделей (форм, практик). Найпоширенішими з них є:

– програми примирення потерпілих і правопорушників (відомі також як «медіація», «посередництво», «конференції жертв і правопорушників») (така система представлена в країнах Європи);

– кола правосуддя – програми, в основі яких лежать традиції північноамерикан-

ських індіанців (проводяться переважно в Канаді);

- сімейні конференції (батьківщина – Нова Зеландія);

- програми сприяння жертвам;

- програми сприяння екс-злочинцям;

- реституція;

- залучення до суспільних робіт тощо [15].

- практики країн Сходу.

Ці різні моделі відновного правосуддя розкривають суть та можливості такого процесу за для подальшого напрацювання українською практикою ефективних стратегій не лише вирішення конфліктів, а і в врегулюванні суспільних відносин пов'язаних з кримінальним правопорушенням.

За для розуміння філософії відновного правосуддя розглянемо підходи та можливості по найбільш впливовим з точки зору процесуальних та суспільних можливостей моделей відновного правосуддя.

Модель «програми примирення потерпілих і правопорушників». На сьогоднішній день медіація і відновне правосуддя у більшості Європейських країн та їх практиках ототожнюється. Так, дійсно в процесі медіації медіатор намагається забезпечити баланс між інтересами потерпілого та вимогами до правопорушника, та головна мета зводиться до примирення сторін і відшкодуванню шкоди потерпілому та не виключає мету розвантаження судової системи. Так, яскравим прикладом європейської форми відновного правосуддя є приклад Франції. Починаючи з середини 80-х років у Франції за ініціативою прокурорів починають реалізовуватися пілотні проекти, спрямовані на розв'язання кримінальних конфліктів шляхом медіації. Законодавчі акти, що її формалізують і легалізують, з'явилися пізніше. Таким став Закон від 4 січня 1993 р., розвинутий Законом від 23 червня 1999 р. (зміни й доповнення до КПК Франції). Підґрунтям розвитку процесу застосування відновного правосуддя був принцип доцільності порушення кримінального переслідування, широке застосування інституту відмови від нього з мотивів його недоцільності [4].

Основна ідея застосування відновного правосуддя виглядає наступним

чином: саме прокурор має право «вирішувати, які кроки застосувати» щодо конкретної справи. Повноваженнями прокурора також є «до початку судового провадження по справі, за згодою сторін, удатися до застосування процедури медіації, якщо, на думку прокурора, це допоможе забезпечити відшкодування збитків потерпілому; усунути перешкоди, пов'язані з порушенням закону; реабілітувати індивіда». Законодавством дозволяється пряма і непряма медіації [8, с. 131]. Послугу примирення у Франції надають асоціації супроводження потерпілих та акредитовані місцевим прокурором приватні медіатори, які уклали контракт з Міністерством юстиції. [10, с. 30]. Питання спільної взаємодії та специфіки проведення в життя програм примирення узгоджуються між надавачами послуги примирення і прокурорами на місцевому рівні. Бажаним результатом є досягнення угоди, згідно якої правопорушник визнає свою вину та матеріально відшкодовує завдані збитки. Яким би не був результат процедури, про нього повідомляють прокурора, який і приймає рішення щодо відкриття чи закриття кримінальної справи [8, с. 131].

Подібну модель мають і інші країни Європи, але з певною специфікою. Зокрема, в Польщі медіатором може виступити не лише спеціально підготовлена особа, а й прокурор чи суддя. Чинним Кримінально-процесуальним кодексом Польщі встановлено, що строк проведення процедури примирення потерпілого та правопорушника не більше одного місяця, на період процедури примирення досудове розслідування по даній справі зупиняється [10, с. 30].

Відповідно до Грецького законодавства медіація між жертвою та правопорушником відноситься до категорії виховних або виправних заходів, що застосовуються до неповнолітніх судовим органом чи законом (Закон 3189/2003). Роль медіатора виконують інспектори пробації/наглядачі повнолітніх правопорушників. Остаточне рішення виносить суддя, окрім відшкодування матеріальної та моральної шкоди може ухвалити додаткові заходи такі, як відповідальний нагляд батьків/опікунів або інспектора пробації; залучити до

громадських робіт. Необхідно звернути увагу, що законодавство Греції не містить норм щодо прав та обов'язків сторін відновного правосуддя [2].

Серед основних переваг європейської моделі відновного правосуддя можна виділити: відшкодування моральної та матеріальної шкоди, соціальна реінтеграція правопорушника (шляхом не засудження) та розвантаження судової системи. Тобто, європейська модель відновного правосуддя спрямована на медіаційне врегулювання та запобігання ускладненню конфлікту. Така специфіка не суперечить головним принципам такого правосуддя, але на нашу думку є вузькою за змістом, оскільки здебільшого направлена на інтереси потерпілого.

Доволі значною перевагою європейської моделі відновного правосуддя є те, що країни можуть користуватися як внутрішніми законодавчими актами так і європейським.

Модель «Сімейні конференції» або «сімейне добровільне втручання». Сімейні зустрічі або громадські зустрічі, беруть свій початок у традиціях корінного народу маорі Нової Зеландії, де неповнолітні правопорушники та інші учасники обговорюють способи усвідомлення молодими людьми наслідків правопорушення, відновлення прав жертви, відшкодування заподіяної шкоди, проходження реабілітації та пошуку шляхів поліпшення свого подальшого життя. [16, с.139]. Проведення сімейних конференцій покладається на Департамент соціального забезпечення (посадовцями, професіональними правниками), до участі також запрошуються інші офіційні особи, зокрема, поліція [10, с. 30], але в практиці використовується і так звана система «знизу – вгору», наприклад деякими прихильниками маорі [3, с. 4]. Згідно новозеландської моделі, на конференції присутні не тільки потерпілий і правопорушник, а й члени родини правопорушника. Під час процедури усі учасники обговорюють ситуацію, що склалася. Після чого правопорушник та його родина залишають кімнату для прийняття рішення стосовно подальших дій правопорушника для відшкодування завданих збитків. Метою конференцій є сприяння тому, щоб пра-

вопорушник прийняв відповідальність та відшкодував збитки та пошук альтернативної міри покарання, зокрема, рішення, які приймаються на сімейних конференціях для неповнолітніх, то це, зазвичай, вибачення, громадські роботи, участь у спеціальних програмах (релігійних, соціального та педагогічного перевиховання тощо) для неповнолітніх правопорушників та матеріальне відшкодування (відшкодування відбувається дуже рідко через обмежені матеріальні ресурси неповнолітніх правопорушників). За результатами сімейних конференцій готуються рекомендації для ювенальних судів стосовно рішення щодо неповнолітнього правопорушника [10, с. 30].

Загалом, це унікальна форма вирішення кримінальних конфліктів, яка базується на прояві почуттів провини і сорому: правопорушник відчуває власну провину щодо потерпілого і сором щодо власних дій, коли до процесу правосуддя залучені члени його сім'ї, найближче оточення. Це сприяє формуванню бажання взяти на себе відповідальність за скоєне протиправне діяння [16, с.139].

Досвід Нової Зеландії вплинув на початок впровадження конференцій і в Австралії, але процес їх провадження дещо відрізняється. Зокрема в Австралії повноваження щодо здійснення відновного правосуддя мають «адміністратори та фахівці середньої ланки» включаючи поліцію. В Австралії конференції були запроваджені як стратегія поліції з метою попередження ювенальної злочинності. Та модель конференцій більше спирається на теорію реінтегративного сорому [3, с. 4].

Сімейні конференції впровадженні також в таких країнах як Великобританія, Нідерланди, Швеція та Бельгія.

Серед основних переваг цієї моделі можна виділити процедуру направлену на відновлення стану речей до вчинення кримінального правопорушення, відновлення відносин між потерпілим та правопорушником, а також інтеграцію останнього в суспільство через участь у спеціальних програмах

Модель «кола правосуддя» або «кола примирення» – це багатомісний спосіб вирішення конфліктів, який

існує в різних формах в культурі багатьох народів. Вони засновані на традиціях північноамериканських індіанців і проводяться переважно в Північній Америці. Кола правосуддя сьогодні отримали поширення серед індіанського населення Канади і США. Особливістю проведення кіл правосуддя є залучення до процесу обговорення проблеми членів громади, що забезпечує їх активну участь в ухваленні рішення і розподілі відповідальності за його виконання. Ця модель відновного правосуддя розвивалася в таких двох загальних напрямках: кола зцілення, які допомагали врегулювати конкретну ситуацію та кола примирення, які обмежувалися наданням рекомендації судовим органам щодо вирішення конкретної справи [16, с. 140].

Законодавство Канади щодо «кола правосуддя» декларує індивідуальний підхід по відношенню до кожної справи, що розглядається та широке самоврядування або розширення прав і можливостей учасникам. При цьому рішення по справі, яка розглядається «колом правосуддя» приймається суддею, яким має право зобов'язати правопорушника компенсувати більшу суму, ніж було домовлено на процедурі примирення. В Канаді діють різні форми відновного правосуддя, які відрізняються за способом реалізації в різних громадах, зокрема різняться між собою критеріями відбору справ, процедурою слухання справи, досягнення рішень і введенням санкцій. Здебільшого, такі програми передбачають участь неповнолітніх, рідше повнолітніх, правопорушників і потерпілих (правопорушник і сім'я, жертва і сім'я, правопорушник, жертва і громада), де вони мають змогу обговорити кримінальну ситуацію та прийняти задовільне рішення. Ведучими програми є підготовлені медіатори, які додатково залучають сім'ю, друзів і всіх членів громади потерпілих і правопорушників. Рішення, які приймаються на подібних конференціях — це публічне вибачення або виконання встановлених зобов'язань на користь громади чи потерпілого. Діяльність конференцій передбачає співпрацю з громадськістю та поліцією [10, с. 31].

Зазвичай суддя присутній у колі правосуддя, і його роль багато в чому збі-

гається з ролями інших учасників кола. Всі учасники вважаються однаково відповідальними за процес та його результат. Кола правосуддя використовуються на різних стадіях кримінального провадження, в одних випадках як самостійна форма вирішення спорів у громаді, а в інших – як альтернатива або доповнення до формального розгляду в суді [16, с. 141]. Так зокрема, ще однією формою відновного правосуддя в Канаді є медіація між потерпілим і правопорушником. Така процедура має на меті примирення потерпілого з правопорушником та відшкодування збитків. По деяким програмам правопорушник додатково зобов'язаний пройти відповідні курси навчальні, лікувальні (медичні), соціальні тощо.

Тобто позитивними практиками є соціальний підхід, орієнтований на відновлення соціальних зв'язків і примирення.

Модель «кола правосуддя» має майже однакову концепцію з моделлю «сімейні конференції», але з невеликими процесуальними відмінностями, зокрема прийняття остаточних рішень суддею з можливістю збільшення санкцій щодо правопорушника.

Практики країн Сходу. Окремо виділимо Китайську систему правосуддя по справам неповнолітніх, яка має багато спільних рис з вище переліченими моделями відновного правосуддя. Проте має свою унікальну філософію – концепція традиційної конфуціанської культури співчуття до молоді збігається з фундаментальними принципами відновного правосуддя. Конфуціанство підкреслює моральні принципи такі як, доброзичливість, справедливість та гармонія. Замість судових процесів конфуціанство заохочує людей вирішувати свої суперечки приватним шляхом посередництва і, при необхідності, залучати сім'ю, клани та гільдії. Саме такі принципи і відображені в законодавстві Китаю щодо відновного правосуддя неповнолітніх [6, с.161]. Загалом процес медіації, в тому числі ювенальної, регулюється Законом про народне посередництво 2010 року, та кримінально – процесуальним правом, яке регулює питання примирення, як спеціальної процедури [5, с. 290]. У Китаї впрова-

дженні три пов'язані між собою програми посередництва: медіація людей, медіація громади та кримінальне примирення [5, с. 294]. Наше дослідження зосередиться лише на програмі кримінального примирення, яке відповідає за відновне правосуддя для неповнолітніх. Посередниками в кримінальному примиренні виступають органи поліції, які відповідно до ступеня тяжкості вчиненого кримінального діяння на початку заохочують жертв і правопорушників вести переговори через посередництво людей (в тому числі і юристів, адвокатів або впливових членів громади, клану тощо). Якщо ж не буде досягнуто згоди, справа буде розглянута як питання громадського порядку, і поліція, використовуює відповідні організації (Bang-jiao). Якщо ж справа залишається не вирішеною, тоді вона направляється до суду. Таким чином поліція фактично здійснює фільтрацію справ на стадії досудового розгляду.

Вже під час судового процесу посередниками примирення (підписання відповідної угоди) виступають прокурор та адвокати. Зокрема прокурори можуть рекомендувати судді винести більш м'який вирок, якщо сторони вирішили примиритись на цій стадії. [5, с. 296–298].

Окремо коротко розглянемо систему Bang-jiao (китайською допомога), яка в Китаї служить громадською ініціативою, яка пропонує рекомендації, підтримку та освітні ресурси жителям, особливо молодим людям, які вчинили незначні правопорушення та/або звільнені з виправних установ. Bang-jiao діє як комунікативна стратегія запобігання подальшій злочинності та реабілітації шляхом «прийняття їх назад до громади та надання їм різних послуг» [6, с. 168].

Форми Bang-jiao різняться по всім провінціям Китаю, вони охоплюють програми за участі батьків, родичів, друзів та сусідів. Сусідські групи Bang-jiao є найпопулярнішою формою. Ці групи зазвичай складаються з батьків правопорушника, члена сусідського комітету (члени обираються з числа жителів району, на кшталт районної ради), офіцера найближчої поліцейської дільниці (на кшталт дільничного офіцера), керівника робочого підрозділу (у разі працевлаштування молодого

правопорушника) та керівника школи (де правопорушник навчається або навчався).

Найголовніший підхід системи Bang-jiao це повага до правопорушника, який не повинен страждати від дискримінації і принизливого ставлення. Оскільки така дискримінація заважала б реалізації реабілітаційних цілей, бо молодь би просто відмовлялась від такої допомоги. Другим по значенню ключовим компонентом є практична допомога у таких сферах як зайнятість, навчання та шлюб. Та третім компонентом є емоційна підтримка та переконання від серця до серця. Вони повинні відчувати, що їх сприймає громада, суспільство, щоб вони захотіли реального прощення та покаяння.

Загалом на процедуру Bang-jiao покладається культивування почуття каяття у злочинця, щоб «побудувати совість, яка внутрішньо стримає злочинну поведінку навіть за відсутності будь якого зовнішнього фактору ганьби, пов'язаного зі злочинном» [7, с. 208].

Додатково необхідно відмітити, що програма відновного правосуддя в деяких провінціях Китаю з 2012 року розширилася і на злочини вчинені проти довкілля та має назву «відновлюване екологічне управління». Цей механізм пропонує імунітет від досудового переслідування та позбавлення волі за перші правопорушення спричинені довкіллю за умови усунення заподіяної шкоди [1, с. 5].

Таким чином китайська модель відновного правосуддя є багаторівневою та змішаною з культурою та релігійними поглядами, органами поліції та громадськими організаціями, громадами. Вона покликана повернути неповнолітнього злочинця до нормального життя через почуття щирого каяття та бажання продовжувати життя у громаді. Нажаль нам не вдалося дослідити статистичні дані щодо осіб які пройшли процедуру Bang-jiao щодо проценту реінтегрованих правопорушників, щодо, можливого, повторного вчинення ними правопорушення через закритість таких даних політикою Китаю.

Розглянувши основні світові моделі відновного правосуддя необхідно зацентувати увагу на тому, що філософія такого правосуддя має базуватися на визна-

нні того факту, що встановлення та підтримка відносин з іншими людьми є базовою потребою людини. Правопорушення в першу чергу руйнують міжособистісні відносини, але хвильовий ефект такої поведінки може поширювати свій вплив на друзів, сім'ю, соціальне оточення тощо. Саме тому відновлення порушених відносин має ефект зцілення не тільки для однієї окремої жертви правопорушення, але й впливає на правопорушника (особливо в маленьких громадах, селах тощо), колектив або громаду і навіть на відносини за їх межами. Відновне правосуддя ґрунтується на розумінні визначальної ролі самостійності та самодіяльності людей у врегулюванні суспільних відносин.

Відновне правосуддя покликане зцілювати, надати моральний урок, залучати громаду, підштовхувати її до проведення діалогу на основі поваги, сприяти усвідомленню цінності прощення, відповідальності, вибачення і виправлення, а також відновлення належного фізичного та емоційного стану потерпілого, правопорушника та громади [9, с. 77].

Відновне правосуддя виходить за межі правничого інституту і поєднує в собі соціальні, психологічні [12, с. 232], педагогічні та юридичні елементи, формуючи нову парадигму кримінальної політики України [12, с. 232].

Доречно відмітити що саме в психологічних і педагогічних науках піднімається дискусія щодо впровадження відновних програм, як компонентів провадження стандартів динамічної безпеки в контексті роботи практичних психологів закладів освіти. Наразі в рамках розробки концепції Моделі «Мирна школа» розглядають наступні методики: «відновна школа» – спрямована на формування партнерських стосунків та ефективної комунікації між педагогами, учнями та батьками і покликана сприяти якісному освітньому процесу за сучасних ризиків; шкільна служба порозуміння – шкільна структура для професійного вирішення конфліктів і навчання конструктивним моделям поведінки та комунікації, що працює за принципом «рівний – рівному»: методика «Стойкість» та «Культура добросусідства» [11, с. 263].

Нажаль, наразі концепція Моделі «Мирна школа» спрямована на попередження конфліктів серед учнів та попередження та подолання стресових явищ бойових дій на території України. Однак її розробка та практична апробація результатів можуть стати фундаментом для подальшого розвитку системи відновного правосуддя, щодо неповнолітніх які вчинили кримінальне правопорушення, зокрема для створення центрів адаптації/відновних центрів або перевиховання.

Осмыслиючи філософію вищевведених моделей відновного правосуддя необхідно відмітити, що для української каральної практики вирішення кримінальних правопорушень та загалом системи пенітенціарної служби розширення дії Пілотного проекту на всю територію України є значним кроком вперед для гуманізації кримінального права з подальшим переосмисленням ролі пенітенціарних установ.

Зрозуміло, що відновне правосуддя може і не зменшить кількість кримінальних правопорушень, але воно призведе до суттєвих змін щодо повернення (реінтеграції), в громаду правопорушників, через соціальну адаптацію та підтримку.

Досліджуючи судові рішення присвячені примиренню потерпілого з обвинуваченим, який брав участь у Пілотному проекті в єдиному реєстрі судових рішень, ми звернули увагу, що здебільшого ці рішення побудовані на примиренні через прощення та відшкодування матеріальної шкоди (рішення № 539/5415/24, № 309/4534/25, № 573/1191/25). Вказане цілком відповідає меті відновного правосуддя, проте нажаль нами в цих рішеннях не знайдено процедури подальшої адаптації цих неповнолітніх, зокрема через зобов'язання відвідувати центри адаптації/відновних центрів або перевиховання, або проходження курсу з прав людини/кримінальної відповідальності тощо. Це пов'язано з тим, що на сьогоднішній день, нажаль, таких центрів в Україні дуже мало.

Загалом пенітенціарна система України має бути переосмислена з вектором на популяризацію центрів, які б сприяли соціальній адаптації правопорушників (можливо навіть і по аналогу дослі-

джуваної вище системи Bang-jiao). Така адаптація повинна здійснюватися у тісній співпраці пенітенціарної служби з громадськими організаціями та/або закладами загальної освіти та представниками громади в цілому. Українська система відновного правосуддя потребує центрів (у вигляді симбіозу громадської організації з пенітенціарною службою та/або представником громади, та/або представниками психологічних служб закладів шкільної освіти), які б були орієнтовані на розвиток життєвих навичок правопорушника його навчання, допомоги у працевлаштуванні тощо. Щоб правопорушники відчували психологічну підтримку (можливо навіть через релігійні організації) і сили продовжувати життя в гармонії з суспільством.

Висновки. Підсумовуючи аналіз філософії та світової практики реалізації моделей відновного правосуддя, можна зробити наступні висновки, що відновне правосуддя не слід ототожнювати лише з процедурою медіації як інструментом розвантаження судів. Це глибинна трансформація кримінальної юстиції, де центром уваги стає не факт порушення державної норми та наступне покарання, а відновлення порушених міжособистісних зв'язків, зцілення потерпілого та світоглядна переоцінка дій правопорушником.

Аналіз рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень свідчить про те, що наразі відновне правосуддя в Україні має здебільшого формальний характер. Поза увагою залишається критично важливий етап — подальша соціальна адаптація та корекція поведінки неповнолітнього.

Для перетворення Пілотного проєкту на повноцінну національну модель необхідно:

– створення мережі центрів (на засадах державно-приватного партнерства), які б забезпечували психологічний супровід, навчання та допомогу у працевлаштуванні неповнолітніх після процедури примирення.

– внести зміни до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України, передбачивши можливість покладання на неповнолітнього обов'язків виховного характеру (відвідування тренінгів із життєвих навичок, освітніх курсів тощо) як невід'ємної частини угоди про примирення.

– переосмислити роль пенітенціарної системи, змістивши акцент із ізоляції на активну взаємодію з громадою, релігійними та громадськими організаціями для створення середовища, де правопорушник відчуває підтримку та силу змінити своє життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Sun J., Zhang Y.: Restorative environmental governance in China: long-term compliance for conditional non-prosecution in campaign-style criminalization enforcement, *Journal of Chinese Governance*, (24 Jul 2025). P. 2–29. DOI: 10.1080/23812346.2025.2535685. URL: https://www.researchgate.net/publication/393981432_Restorative_environmental_governance_in_China_long-term_compliance_for_conditional_non-prosecution_in_campaign-style_criminalization_enforcement (дата звернення 14.02.2025).
2. Panagos K. Victim's interests and the role of probation officers in victim-offender mediation: Theoretical analysis and the Greek juvenile justice system. *Temida*. 2020. 23 (1) P.79–106. URL: https://www.researchgate.net/publication/343196826_Victim's_interests_and_the_role_of_probation_officers_in_victim-offender_mediation_Theoretical_analysis_and_the_Greek_juvenile_justice_system (дата звернення 14.02.2025).
3. Suzuki M., William R. Wood. Restorative Justice. In: *Palgrave Handbook of Australian and New Zealand Criminology. Crime and Justice*. 2017. P. 1–20.
4. Milburn P. Victim-Offender Mediation with Juveniles in Europe: The Situation in France. *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe: An Overview and Comparison of 15 Countries*. – Dordrecht: Springer Netherlands, 2005. P. 301–320
5. Zhang Y. Dancing With Restorative Justice: Chinese Legal Professionals and Their Motivational Postures. *Regulation & Governance* 2026 (1) : P. 289–302. URL: https://www.researchgate.net/publication/396935546_Dancing_With_Restorative_Justice_Chinese_Legal_Professionals_and_Their_Motivational_Postures/references (дата звернення 14.02.2025).

6. Zhang Y. Juvenile Justice in China: A Possible Responsive Pyramid? *Juvenile Delinquency, Victimization, and Justice in Chinese Societies*. May 2025 P. 159–176. DOI: 10.4324/9781003385066-13.

7. Zhang L, Zhou D, Messner SF, Liska AE, Krohn MD, Liu J et al. (1996) Crime prevention in a communitarian society: Bang-jiao and Tiao-jie in the People's Republic of China. *Justice Q* 13: P. 199–222. <https://doi.org/10.1080/07418829600092911>. URL: https://www.researchgate.net/publication/382021780_Predictors_of_the_prevalence_and_importance_of_the_observed_trinary_control_system_in_rural_China (дата звернення 14.02.2025).

8. Горова А. Приклади існуючих програм відновного правосуддя в інших країнах. № 1–2. 2005 с. 131. URL: https://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01-02/10-Zarubizhnyi_dosvid/011001.pdf (дата звернення 14.02.2025).

9. Крестовська Н. Філософсько – правові студії відновного правосуддя. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку*: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Кривий Ріг, 24 травня 2024 року). Кропивницький : ДонДУВС, 2024. 332 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/07/zbirnyk_nps_24_05_2024_protokol_dlya_pdf.pdf#page=77 (дата звернення 14.02.2025).

10. Литвяк В.В. Моделі медіації в кримінальному провадженні: порівняльно – правовий аналіз. URL: <http://www.sci-notes.mgu.od.ua/archive/v22-2/9.pdf> (дата звернення 14.02.2025).

11. Луценко Ю.А. Відновні програми як компонентів провадження стандартів динамічної безпеки в контексті роботи практичних психологів закладів освіти. *Соціальна психологія. Юридична психологія*. Випуск 36. 2022. С. 260–265. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738170/1/Lutsenko_vidnovni_prohramy_2022.pdf (дата звернення 14.02.2025).

12. Петренко Н. Місце та роль відновного правосуддя в сучасній кримінально – правовій системі України. *Електронне наукове видання «Аналітично – порівняльне правознавство»*. Випуск № 05, 2025, частина 3. С. 229–233. URL: https://www.researchgate.net/publication/397625465_The_place_and_role_of_restorative_justice_in_the_modern_criminal_law_system_of_Ukraine (дата звернення 14.02.2025).

13. Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», затверджена наказом Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 року № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 14.02.2025).

14. Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя для неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» затверджена наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора 22 липня 2024 року № 2176/5/501/176. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text> (дата звернення 14.02.2025).

15. Реконструкція зв'язків в громаді – медіація і відновне правосуддя в Європі / Ерстен І. та ін. Київ : Видавник Захаренко В.А., 2008. 184 с.

16. Светлічний І.В. До питання розвитку концепцій, форм і принципів відновного правосуддя у зарубіжних країнах. Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану : *Міжнародна науково-практична конференція. Науково-дослідний інститут публічного права*, 17 травня 2024 р. Львів: Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 138–142 URL: https://sipl.com.ua/wp-content/uploads/2024/06/conf_SIPL_%D0%905_%D0%94%D0%A0%D0%A3%D0%9A_.pdf#page=138 (дата звернення 14.02.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 19.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)